

5. Електронний ресурс: Використання сучасних освітніх інструментів для підвищення рівня цифрової компетентності педагога НУШ. <https://medialiteracy.org.ua/vykorystannya-suchasnyh-osvitnih-instrumentiv-dlya-pidvyshhennya-rivnya-tsyfrovyi-kompetentnosti-pedagoga-nush>

Самойленко А.С.,
студентка III курсу Факультету математики, інформатики та фізики
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна
Науковий керівник - Кушнірук С. А.,
доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

НЕПЕРЕВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК І САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГА

Анотація. У статті розкрито важливість неперервного професійного розвитку педагога, наголошено на основних умовах постійного особистісного і професійного зростання, розкрито провідна роль самовдосконалення та особливе значення формування індивідуальності в професійній діяльності для досягнення успішної творчої самореалізації.

Abstract. The paper draws attention to the importance of unceasing professional development of a teacher, emphasizes the basic conditions of permanent personal and professional growth, reveals the leading role of self-cultivation and the special importance of personality formation in professional activities for achieving successful creative self-fulfillment.

Через високодинамічний характер освітнього середовища потреба в безперервному та систематичному професійному навчанні стала очевидною для кожного вчителя, коли принцип «освіта впродовж життя» набув іншого значення: «освіта впродовж життя». Національна доктрина розвитку освіти одним із пріоритетних напрямків державної політики щодо розвитку освіти визначає розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя [3].

Сьогодні потреба в безперервній освіті визначається самим життям, а інноваційна діяльність закладів освіти – це потреба особистості в постійному підвищенні свого професійного іміджу та статусу. Розвиток професійних навичок в основному відбувається безпосередньо в практичній діяльності вчителів і засвоєнні отриманих знань, і в цей час у них формується власний стиль викладання.

Разом із колективними формами підвищення професійної кваліфікації вчителів (організована робота об'єднань, організовані засідання ради, навчання на курсах підвищення кваліфікації вчителів, стажування, робота в творчих групах педагогів, проведення семінарів-практикумів, круглих столів, майстер-класів, відкритих занять та ін.), особливо важливою є індивідуальна форма її професійного зростання, в якій провідна роль належить самовдосконаленню педагогів. Оволодіння «техніками» навчання, щоб дати можливість вихованцям постійно самовдосконалюватися, забезпечує перехід викладачів на професійний рівень та успішно досягти творчої самореалізації в професії.

Важлива роль самовдосконалення вчителя-педагога у розвитку педагогічної майстерності та творчості зумовлює увагу багатьох прогресивних педагогів, як минулих, так і сучасних, до цього складного явища.

Педагоги-класики наголошують на тому, що вихователь має спершу сам виховати себе, адже, як стверджує Дж. Локк, «власна поведінка вихователя ні в якому разі не повинна суперечити його вказівкам, якщо тільки він не хоче зіпсувати дитину». Я. А. Коменський зазначає, що «просвітителям людства соромно стояти нижче працюючих ремісників», а Г. С. Сковорода закликає кожного педагога: «Довго учись сам, якщо хочеш навчати інших». Видатний німецький «учитель учителів» А. Дістервег, вважаючи самоосвіту й самовиховання суттєвою передумовою розкриття творчого потенціалу педагога в «правилах» для вихователя закликає кожного вчителя: «будь сам вихованим, адже ніхто не може дати іншому того, чого не має сам»; «прагни до самоосвіти навіть тоді, коли працюєш над освітою інших»; «нехай школа буде школою для самого тебе; нехай все життя, будь-яка обставина і положення спонукатиме до твого власного виховання й освіти», адже учитель «лише до тих пір здатен насправді виховувати і навчати, доки сам працює над своїм власним вихованням і самовихованням». Підкреслюючи необхідність постійної самоосвіти вчителя, К. Д. Ушинський стверджував, що педагог існує як спеціаліст доки сам учиться. Вдосконалення ж школи, як зазначав С. Т. Шацький, можливе лише «через реформу вчителя». Фундатор досліджень педагогічної майстерності А. С. Макаренко стверджував, що вона досягається лише невтомною працею педагога над собою, який має завжди бути організованим, підтягнутим, ввічливим, культурним, щоб власним прикладом спонукати вихованців до невпинного особистісного зростання. Акцентуючи на нероздільності самовдосконалення і творчості учителя-вихователя, видатний педагог-гуманіст В. О. Сухомлинський закликає учителів бути не просто «споживачами»

педагогічних знань, а дослідниками й раціоналізаторами, та заохочує до поєднання індивідуального і колективного самовдосконалення педагогів.

Сучасні дослідники підкреслюють важливість самовдосконалення педагога не лише для підвищення ефективності його професійної діяльності, а й для особистісного зростання самого педагога.

Успішна творча самореалізація вчителя у професії завжди пов'язана з проявом суб'єктності вчителя, тобто бажанням і здатністю активно, творчо та відповідально будувати власне життя, професійну діяльність, особистісно-професійний розвиток. Професійне самовдосконалення визнається домінуючим напрямом самодіяльності вчителя на етапі зрілості і забезпечує повноцінні позитивні особистісно-професійні кардинальні зміни шляхом свідомої, цілеспрямованої самозміни та самореалізованої творчої діяльності.

Як складний і багатогранний феномен **професійно-педагогічне самовдосконалення** являє собою процес і результат творчого, цілеспрямованого, самостійного, самодетермінованого руху фахівця від Я-реального до Я-ідеального, від Я-потенційного до Я-актуального, що здійснюється у формі професійного самовиховання, самоосвіти та самоактуалізації, забезпечення позитивної особистісної трансформації педагогів є передумовою їх успішної творчої самореалізації в професії.

У самому терміні "самовдосконалення", похідному від "само-" і "вдосконалення" міститься вказівка на його сутність. Так, "само-" як спільна частка слів на позначення різних видів самоактивності особистості вказує на:

- 1) скерованість дій на самого суб'єкта діяльності,
- 2) здійснення їх самостійно без стороннього впливу, без будь-якої допомоги,

3) їх внутрішню детермінованість, автоматичність здійснення, приведення в дію під впливом внутрішніх механізмів, "удосконалення" ж свідчить про спрямованість дій на досягнення досконалості як найвищої позитивної мети розвитку особистості, а також підкреслює "вершинність" цієї мети (прагнення досягти вершини розвитку), що простежується із етимологічного значення "удосконалення" як "доведення до скону", "до кінця", як досягнення "вершини".

До *сутнісних ознак* [1; 14] професійно-педагогічного самовдосконалення, що вирізняють його з-поміж інших форм самоактивності учителя-вихователя, належать

- *аутоспрямованість* як спрямованість на самого суб'єкта дії (самовдосконалення педагога характеризується співпадінням суб'єкта й об'єкта даної діяльності);

- *самостійність* (професійне самовдосконалення здійснюється педагогом не інакше як самостійно);

- *самодетермінованість* (у процесі самовдосконалення, що ґрунтується на власній ініціативі вчителя, необхідність і напрямок самозміни визначаються зсередини як суто особистісна задача);

- *інтегративність* (як багатогранне всеохоплююче явище самовдосконалення складним чином інтегрує усі форми творчої самоактивності педагога в напрямку досягнення ним вершин педагогічної майстерності, творчості, професіоналізму);

- *усвідомленість* (самовдосконалення, на відміну від стихійних, неусвідомлених форм саморозвитку, таких як наслідування, гра, адаптація та ін., є усвідомленою, свідомо визначеною і цілеспрямовано здійснюваною активністю педагога);

- *позитивна модальність* (самовдосконалення забезпечує досягнення педагогом виключно позитивних, прогресивних, еволюційних особистісних змін);

- *творчий характер* (процес самовдосконалення педагога складається з цілого комплексу творчих завдань, вирішення яких неможливо алгоритмізувати).

У процесі самовдосконалення педагог як головний суб'єкт власного розвитку вирішує і активно здійснює певні дії щодо вдосконалення власної особистості та діяльності. Водночас сам учитель, його особистісні риси, здібності та ін. є головним об'єктом його самопізнання та самотворчого впливу. Загальні цілі професійно-особистісної та професійної досконалості деталізуються в ряді завдань, які є специфічними для кожного вчителя і залежать від його особистих характеристик і переваг. Проте все це загалом можна віднести до трьох основних сфер самовдосконалення вчителя: розвиток педагогічних навичок (як удосконалення важливих характеристик і якостей професії), підвищення компетентності (як збагачення важливих професійно значущих знань), реалізація особистих здібностей, потенціал самотворчості (як відображення творчої сутності вчителя)

Головними засобами самовдосконалення виступають різноманітні форми творчої самоактивності педагога, що тісно переплітаються і взаємодіють в його цілісному рухові до вершин особистісного і професійного розвитку. Серед провідних форм самовдосконалення можна виділити професійне самовиховання, самоосвіту й самоактуалізацію педагога, кожна з яких має свої специфічні завдання й можливості для досягнення загальної мети професійного зростання учителя-вихователя.

Професійно-технічна самоосвіта, як одна з провідних форм самовдосконалення педагогів, є свідомою діяльністю педагогів-вихователів, спрямованою на формування і розвиток професійної значущості та корекцію негативних якостей особистості відповідно до вимог педагогів. Педагогічна професія передбачає свідомий розвиток особистості як професіонала: адаптацію унікальних властивостей особистості до вимог педагогічної діяльності, постійне вдосконалення професійної компетентності, постійний розвиток соціальних, моральних та інших особистісних якостей, багатогранну самостійну діяльність, усвідомлення, самоаналіз, самоконтроль, самозвіт, самоспрямування, самопереконання, самоконтроль, самонавіювання та ін. І це одна з умов задоволення його потреби зайняти місце в суспільстві та досягти високого рівня педагогічної майстерності.

Самовиховання педагога охоплює роботу над усіма професійно значущими якостями його особистості, включаючи як його світогляд, так і фізичне здоров'я та полягає у формуванні необхідних рис і якостей педагога, найбільша роль серед яких надається розвитку його комунікативних, організаторських, перцептивних, саморегуляційних, рефлексивних та ін. умінь і навичок, що обумовлюють зростання педагогічної техніки, забезпечують дотримання вимог педагогічної етики, сприяють розвитку педагогічної культури учителя-вихователя.[7; 27]

Професійне самовиховання є складним процесом психологічного насичення, у якому педагоги здійснюють розвиток і вдосконалення необхідних професійно-значущих властивостей і якостей на основі самопізнання і самотворення. Самопізнання дозволяє виявити справжній стан розвитку особистісних рис і якостей вчителя, що сприяє реалізації прагнення до самоосвіти, уточнюванню його цілей, а нерідко і забезпечує самозміну вчителя за рахунок реалізації самоосвіти.

Самотворення знаходить своє відображення в різноманітних трансформаційних і вдосконалюючих діях педагогів, спрямованих на становлення власної особистості як професіонала.

Система методів і прийомів самовиховання педагога будується відповідно до логіки їх протікання та охоплює процеси:

- *самопізнання*, що реалізується через його самодіагностику, самопостереження, самоаналіз, самовипробування, самооцінку, самопрогнозування й самопроєктування педагога;
- *самопрограмування*, що полягає у складанні самозобов'язань, визначенні девізу життя і пріоритетів діяльності, розробці планів і програм самовиховання та ін.;
- *самовпливу*, головними прийомами якого є саморегуляція, самостимулювання, самоінструкція, самонаказ, самопереконання, самонавіювання, самосхвалення, самозаохочення, самоосуд та ін.;
- *самоконтролю*, що досягається завдяки постійному самопостереженню, самозвіту, самооцінці й самоаналізу та ін.

Найбільшої продуктивності досягає індивідуальне самовиховання за умови його поєднання з колективним самовихованням у педагогічному колективі. Недарма А. С. Макаренко назвав колектив "особливим гімнастичним залом, де відбувається тренування особистості". Поширюючи цю тезу і на педагогічний колектив, його послідовник, видатний педагог-гуманіст В. О. Сухомлинський, вдало реалізував її в практиці діяльності очолюваного ним педагогічного колективу Павлишської школи. Здійснені С. Б. Елкановим дослідження впливу колективного самовиховання на індивідуальне самовиховання педагога свідчать, що цей вплив може бути як незапланованим (надихати власним прикладом поведінки, інтересів, дій, оцінок та ін.), так і спеціально організованим (у вигляді просвітницької діяльності, переконання чи критичних висловлювань і вибудовування системи вимог до особистості) [2;39].

Іншою формою самовдосконалення є професійно-педагогічна самоосвіта, яка є самостійною пізнавальною діяльністю викладачів, спрямованою на оновлення та підвищення наявних загальнокультурних і професійних знань для досягнення необхідного рівня професійної компетентності.

Професійно-педагогічна самоосвіта, спрямована на здобуття та поглиблення знань, удосконалення наявних знань або здобуття нових знань для досягнення необхідного рівня професійної компетентності, а також творче вивчення досвіду інших, пошук нових ідей, методів і прийомів роботи, аналітичне узагальнення та узагальнення досвіду, ефективне, креативне вирішення професійних і педагогічних завдань. Завдяки самоосвіті вчителі можуть реалізовувати власні пізнавальні інтереси та потреби, розвивати інтелектуальні та особистісні якості.

Самоосвітні запити формуються в процесі безпосереднього зіткнення з педагогічними проблемами й поділяються, залежно від характеру, на освітні (стосовно змісту окремих розділів і тем навчального предмету), методичні (щодо методики викладання предмету), психолого-педагогічні (щодо психологічних і загально педагогічних закономірностей і особливостей) та особисті (стосовно специфічних освітніх інтересів кожного окремого педагога). Важливою є збалансованість професійно-педагогічної самоосвіти за усіма названими напрямками.

Основою професійної самоосвіти є пізнавальна діяльність педагогів, у процесі якої педагоги отримують нову інформацію, поглиблюють і засвоюють нові професійно значущі знання, набувають предметних знань і методичних відкриттів, здійснюють розвиток професійного мислення та професійної свідомості. Розширювати, збагачувати навчальний тезаурус, покращувати професійні здібності та розширювати загальні знання.

Основними методами самоосвіти вчителя є оволодіння передовим педагогічним досвідом, науковою літературою та інформацією з інших джерел (радіо, телебачення, творчі конференції тощо), а також письмова розробка проблеми, підготовка презентацій, доповідей, рефератів. У процесі самоосвіти педагоги знаходять необхідні джерела інформації, фіксують і систематизують інформацію, осмислюють передовий педагогічний досвід, опираючись на нього і працюють над ефективним вирішенням конкретних професійно-педагогічних завдань.

Залежно від конкретного завдання самоосвіти вчителя нова інформація може опрацьовуватися на різних рівнях її обробки: загального ознайомлення, теоретичного фундаментального дослідження, практичного засвоєння, детального різнобічного опрацювання матеріалу. Освітня діяльність педагога передбачає не лише сприймання нового матеріалу, а і його первинне і наступне осмислення, запам'ятовування, використання в практиці діяльності, повторне звертання з метою поглиблення знань, без чого цикл пізнавальних дій буде неповним.

Крім індивідуальних форм професійно-педагогічної самоосвіти в практиці педагогічної діяльності широко застосовуються колективні форми (участь у семінарах-практикумах, семінарах, конференціях, засіданнях методичного об'єднання, навчання на курсах підвищення кваліфікації, проведення науково-дослідної роботи та ін.), що мотивує забезпечення самоосвітою кожного вчителя, її результати доносяться до педагогічного колективу, допомагає висловити різні погляди на отриману інформацію та сформувані спільний погляд на неї.

Багато сучасних науковців вважають важливим напрямком професійного самовдосконалення вчителя повну реалізацію основних переваг вчителя, розкриття його творчого потенціалу, виявлення індивідуальної неповторності у професійній діяльності, передачу індивідуальності особистості через результати праці. Самореалізація вчителя забезпечує розкриття власної особистості, розгортання внутрішніх сил, креативності, мотивації, умінь і життєвих цінностей, їх реалізацію в педагогічній професії.

Професійно – педагогічна самоактуалізація полягає у виявленні й мобілізації учителем власних потенційних сил та неповторної творчої сутності в умовах професійно-педагогічної діяльності.

Як стверджують фундатори теорії самоактуалізації особистості психологи-гуманісти А. Маслоу та К. Роджерс, важливими передумовами й засобами самоактуалізації педагога у професії є прийняття своєї сутності, безупинне прагнення до єдності, інтеграції, або “внутрішньої синергії” особистості, до найповнішого самопізнання, відкритість досвіду і віра у свої можливості, а також “зняття маски”, переживання, усвідомлення, й відкритий прояв почуттів, “відкриття себе в досвіді”, внутрішній локус, існування у вигляді процесу, а не статичної сутності, яскраве всепоглинаюче переживання, повна концентрація на власних почуттях, самозабуття в творчості, вибір на користь особистісного зростання, відмова від бездумної дії так як всі, прийняття відповідальності за власні дії, мужність бути не таким як усі, щохвилинна актуалізація всіх своїх можливостей, моменти найвищих переживань, відмова від своїх захисних механізмів та ін. Лише повноцінне функціонування і поведіння відповідно до своєї істинної природи, лише поведінка, яка зумовлена потребою в розвитку, а не ліквідацією якогось дефіциту забезпечують самоактуалізацію педагога. Процес росту вимагає постійної готовності ризикувати, помилятися, відмовлятися від старих звичок і творити.

Творення як провідний механізм розгортання й виявлення індивідуального професійно-творчого потенціалу вчителя відіграє визначну роль у його самоактуалізації. В процесі творчої самореалізації педагога в професії відбувається розвиток і прояв індивідуальності учителя-вихователя як професіонала, усвідомлена, цілеспрямована об'єктивація індивідуального професійно-педагогічного потенціалу вчителя в педагогічному процесі співтворчості з учнями.

Отже, самовдосконалення педагога реалізується в трьох основних формах: *самовиховання*, що забезпечує систематичне формування й розвиток позитивних і усунення негативних професійно значущих рис і якостей, *самоосвіти*, що спрямовується на оновлення і поглиблення наявних у спеціаліста знань з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності та *самоактуалізації*, в ході якої досягається актуалізація і мобілізація в окремий період часу власних сутнісних сил і потенціал педагога. Кожна з представлених форм є самодостатньою і має специфічні завдання, зміст, засоби й особливості реалізації. Проте лише завдяки їх тісному й гармонійному поєднанню педагог досягає поставлених цілей самовдосконалення. Складна інтеграція головних форм самовдосконалення передбачає не лише їх комплексне застосування, а й взаємну активацію. Так, будь-яка форма збуджує до дії й усі інші. Тобто, займаючись самовихованням, педагог звертається і до самоосвіти й використовує прийоми самоактуалізації.

Самовдосконалення педагога не обмежується перейняттям кращого досвіду інших і впровадженням його в практику своєї діяльності, а передбачає, перш за все, прояв творчості педагога, в якій актуалізується й реалізується його творчий потенціал. Власна творчість педагога з одного боку стимулює його до самовдосконалення, сприяє визначенню його пріоритетних завдань і напрямків, а з іншого – забезпечує втілення його результатів у практику повсякденної діяльності педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженова Л. Професійне самовдосконалення педагога. *Психолог*. 02. №16 (квітень) С.13-15.
2. Кушнірук С.А. Методологія і методи науково-педагогічної діяльності. Словник-довідник. Київ: НПУ, 2019. 169 с.
3. Кушнірук С.А. Педагогічні умови формування готовності майбутніх конкурентоспроможних учителів до науково-дослідницької діяльності. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Формальна і неформальна освіта у вимірах педагогіки добра Івана Зязюна»*, 5– 6 березня 2018 р.. Полтава: Тов «АСМІ». 2018. С. 123– 125.
4. Калощин В.Ф. Самоактуалізація викладача. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. №1. С.7-9.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А.Зязюна. К.: Вища школа, 1997. С. 44-47, 329-343.
6. Скульський Р.П. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної творчості. К., Вища школа, 1992. С. 52-57.
7. Сидоренко Т. Самовиховання як компонент педагогічної культури майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2000. № 9. С. 38-40.